

ابوالصلاح حلبی جامع علوم عقلی و نقلی همچون فقه و کلام است. او علاوه بر فقه و کلام، در طب نیز دستی داشته است. این جامعیت را به خوبی می توان از نگاه به آثار او به دست آورد. برخی از این آثار عبارت اند از البدایة فی الفقه، البرهان علی ثبوت الایمان فی الکلام،^{۱۴} تدبیر الصحّة فی الطب،^{۱۵} تقریب المعارف فی الکلام،^{۱۶} شبهة الملاجدة،^{۱۷} شرح الذخيرة فی الکلام،^{۱۸} العمدة فی الفقه،^{۱۹} الکافی، اللوامع فی

۱. الخلاف / ۱ / ۵۹ و ۱۳۳.

۲. مختلف الشيعة / ۴ / ۳۶۰؛ ایضاح الفوائد / ۱ / ۲۲۴؛ غایة المراد / ۱ / ۳۷۲؛ التنقیح الرائع / ۱ / ۵۷۴.

۳. مسائل الناصريات / ۱۰۵؛ الخلاف / ۱ / ۵۹؛ مختلف الشيعة / ۲۲۱ - ۲۲۲.

۴. مسائل الناصريات / ۱۰۰؛ جامع المقاصد / ۱ / ۱۶۱؛ مفتاح الكرامة / ۲ / ۵۴؛ مستند الشيعة / ۱ / ۲۰۸.

۵. مسائل الناصريات / ۱۹۹؛ مفتاح الكرامة / ۵ / ۱۶۹.

۶. مسائل الناصريات / ۳۶۹؛ مفتاح الكرامة / ۱۳ / ۷۱۳.

۷. الکافی فی الفقه، ابی الصلاح حلبی، تحقیق رضا استادی، منشورات مکتبة الامام امیرالمؤمنین علی علیه السلام، اصفهان، چاپ اول، ۱۴۰۳ هـ. ق، عربی، وزیری، ۵۱۲ صفحه.

۸. رجال ابن داود / ۱ / ۷۵؛ معالم العلماء / ۲۹؛ تکملة اهل الآمل / ۱۱۴.

۹. لسان المیزان / ۲ / ۷۱.

۱۰. اعیان الشيعة / ۳ / ۶۳۵.

۱۱. همان / ۳ / ۶۳۴.

۱۲. لسان المیزان / ۲ / ۷۱.

۱۳. اعیان الشيعة / ۳ / ۶۳۵؛ لسان المیزان / ۲ / ۷۱.

۱۴. معالم العلماء / ۲۹؛ الذریعة / ۲۶ / ۹۶.

۱۵. تاریخ ایسلام / ۳۰ / ۱۴۳.

۱۶. الذریعة / ۴ / ۳۶۶.

۱۷. تاریخ الاسلام / ۳۰ / ۱۴۳.

۱۸. معالم العلماء / ۲۹؛ الذریعة / ۱۳ / ۲۷۷.

۱۹. الکافی فی الفقه / ۵۱۰؛ تقریب المعیارف / ۱۲۱؛ تاریخ الاسلام / ۳۰ / ۱۴۳.

است.^۱ پس از آن نیز فراوان مورد استناد فقیهان قرار گرفته است.^۲

فتاوی خلاف مشهور: سید در برخی موارد بر خلاف مشهور فتوا داده است که بعضی از آنها عبارت اند از جواز ازاله نجاست با هر مایع پاکي؛^۳ طهارت اجزای غیر ذی روح سگ، خوک و میتة؛^۴ حرمت نافله هنگام طلوع و غروب آفتاب^۵ و کنایت مشاهده مال در معامله سلم برای جواز معامله و عدم نیاز به کیل و وزن.^۶

علی فرهودی

الکافی فی الفقه^۷

دوره کامل فقه فتوایی و علم کلام، نوشته ابوالصلاح حلبی.

نویسنده

شرح حال نویسان، نام نویسنده را این گونه ضبط کرده اند: ابوالصلاح تقی (یا تقی الدین) بن نجم (یا نجم الدین) بن عبید الله بن عبدالله بن محمد حلبی شامی.^۸ نسب وی را به صورت های دیگری نیز ثبت کرده اند. به عنوان نمونه، برخی نسب او را «تقی بن عمر بن عبیدالله بن عبدالله بن محمد حلبی ابوالصلاح» ذکر کرده اند،^۹ که به گفته سید محسن امین (م ۱۳۷۱ هـ. ق) «عمر» در نام پدر وی تصحیف «نجم» و یا اشتباه نسخه برداران می باشد.^{۱۰}

تاریخ ولادت او به درستی مشخص نیست. برخی، ۳۴۷ (هـ. ق)^{۱۱} و برخی دیگر ۳۷۴ (هـ. ق)^{۱۲} در شهر حلب ذکر کرده اند؛ لیکن نسبت به تاریخ وفات او در سال ۴۴۷ (هـ. ق)، در همان شهر ظاهراً اختلافی نیست.^{۱۳} اگر نقل نخست را در تاریخ ولادت ابوالصلاح مبنا قرار دهیم، عمر او بالغ بر صد سال خواهد بود.

القرن الخامس ١٩٧

ومهر في الفقه والكلام، وتخصّص فيهما، وبحث شتى المسائل المتعلقة بهما. ودرّس، وألّف، واحتل مكانة علمية رفيعة.

وأصبح شيخ الشيعة وعالمهم في الشام، موصوفاً بالزهد والتقشف والصالح.

قال يحيى بن أبي طي: هو عين علماء الشام، المشار إليه بالعلم والبيان، والجمع بين علوم الأديان وعلوم الأبدان.

ونعته الشهيد الأول محمد بن مكي العاملي بخليفة السيد المرتضى في علومه.

أخذ عنه جماعة، منهم: القاضي عبد العزيز بن نحرير الطرابلسي المعروف بابن البراج، والمفيد عبد الرحمان بن أحمد الخزاعي النيسابوري الرازي، والشهيد ثابت بن أسلم بن عبد الوهاب الحلبي، والثواب بن الحسن بن أبي ربيعة الخشاب البصري، وأبو الفتح محمد بن علي الكراجكي الطرابلسي، وآخرون.

وصنّف كتباً، اشتهرت بين علماء الشيعة، منها: تقريب المعارف (ط) في علم الكلام، الرسالة (أو المسألة) الشافية في الكلام، الرسالة (أو المسألة) الكافية في الكلام، شرح «الذخيرة» في علم الكلام لأستاذة الشريف المرتضى، دفع شبه الملاحدة، البرهان على ثبوت الإيمان^(١)، المرشد في طريق التعبد، التهذيب الكافي (ط) في الفقه وبدأه بالمباحث الكلامية وختمه بها، العمدة في الفقه، وغير ذلك.

توفي في الرملة (فلسطين) - بعد إيباه من الحج - في المحرم سنة سبع وأربعين وأربعمئة.

١. أورده بتامه الحسن بن محمد الديلمي في كتابه «أعلام الدين - ط».

١٩٦ معجم طبقات المتكلمين / ج ٢

(٦٧٢هـ)، ومنشأ هذا الوهم - كما نعتقد - هو الظن بكون المترجم من تلامذة نصير الدين الطوسي (المتوفى ٦٧٢هـ) لا من تلامذة الشيخ الطوسي المذكور.

١٧٠

أبو الصلاح الحلبي*

(٣٧٤-٤٤٧هـ)

تقي بن نجم^(١) بن عبيد الله، أبو الصلاح الحلبي، أحد أعيان الإمامية. ولد في مدينة حلب سنة أربع وسبعين وثلاثمئة.

ورحل إلى العراق ثلاث مرات، فتملذد للعلمين الشهيرين: الشريف المرتضى علي بن الحسين الموسوي البغدادي (المتوفى ٤٣٦هـ)، والشيخ أبي جعفر محمد بن الحسن الطوسي (المتوفى ٤٦٠هـ).

* رجال الطوسي ٤٥٧ برقم ١، معالم العلماء ٢٩ برقم ١٥٥، فهرست منتج الدين ٣٠ برقم ٦٠، رجال ابن داود ٧٤ برقم ٢٦٦، رجال الصّلاة الحلبي ٢٨، تاريخ الإسلام (سنة ٤٤١-٤٦٠هـ) ١٤٣ برقم ١٩٢، لسان الميزان ٢/٧١ برقم ٢٧١، وفيه: تقي بن عمر، مجمع الرجال ١/٢٨٧، نقد الرجال ٦٢ برقم ١، جامع الرواة ١/١٣٢، أمل الأمل ٢/٤٦ برقم ١٢٠، رياض العلماء ١/٩٩، بهجة الآمال ٢/٤٤٩، تنقيح المقال ١/١٨٥ برقم ١٤٣٧، الكنى والألقاب ١/٩٧، أعيان الشيعة ٣/٦٣٤، طبقات أعلام الشيعة ٢/٣٩، الذريعة ٤/٣٦٦ برقم ١٥٩٦، ١٣/٢٧٧ برقم ١٠١١، وغيرها، إعلام النبلاء للطبّاخ الحلبي ٤/٧٧ برقم ٦٢، معجم رجال الحديث ٣/٢٧٧ برقم ١٩١٣، قاموس الرجال ٢/٢٥٤، موسوعة طبقات الفقهاء ٥/٧٥ برقم ١٧٥٨، معجم التراث الكلامي ٢/٣١٨ برقم ٣٩٦٠، ٤/١٤ برقم ٧٥٧٤ و٦٨ برقم ٧٨٥٦.

١. وقيل: تقي الدين بن نجم الدين.

al-ansāb, ed. Sayyid Maḥdī Rajā'ī (Qumm, 1369/1950); Defrémery, C., 'Mémoire sur la famille des Sadjides', *JĀ*, 9 (1847), pp. 409–413; Dihkhudā, 'Alī Akbar et al., *Lughat-nāmāh* (Tehran, 1377 Sh./1998); Gibb, H. A. R., 'Abū'l-Sādj Diwādā', *EI2*, vol. 1, p. 145; Henning, W. B., 'A Sogdian God', *BSOAS*, 28 (1965), pp. 242–254; Ibn al-'Adīm, 'Umar, *Ta'rikh Ḥalab*, ed. Sāmī al-Daḥḥān (Damascus, 1370/1951); Ibn al-Athīr, *al-Kāmil*; Ibn Ḥawqal, Muḥammad, *Ṣūrat al-ard*, ed. J. H. Kramers (Leiden, 1939); Ibn al-Jawzī, 'Abd al-Raḥmān, *al-Muntazam* (Hyderabad, 1357–1359/1938–1941); Ibn Khallikān, *Wafayāt*; Madelung, W., 'The Minor Dynasties of Northern Iran', in *The Cambridge History of Iran*, vol. 4, *The Period from the Arab Invasion to the Saljuqs*, ed. R. N. Frye (Cambridge, 1975), pp. 198–249; al-Mas'ūdī, 'Alī, *Murūj al-dhahab*, ed. Yūsuf As'ad Dāghir (Beirut, 1385/1966); Minorsky, V., *Studies in Caucasian History* (London, 1953); al-Ṭabarī, *Ta'rikh; Tārīkh-i Sīstān*, ed. M. T. Bahār (Tehran, 1314 Sh./1935); al-Ya'qūbī, Aḥmad, *Ta'rikh* (Beirut, 1379/1960); Yāqūt, *Buldān*.

ABOLFAZL KHATIBI
TR. DARYOUSH MOHAMMAD POOR

Abū al-Ṣalāḥ al-Ḥalabī, al-Taḳī b. Najm b. 'Ubayd Allāh (374–447/984–1055), was a Shi'ī *faqīh* (jurist) and *mutakallim* (theologian) from al-Shām. He was born in Aleppo (Ḥalab) and he seems to have received his education there. According to Ibn Abī Ṭayy, he made three journeys to Iraq and studied under the scholars of that land. However, since he makes no mention of the presence of al-Shaykh al-Mufīd, one may conclude that his travels took place after al-Shaykh al-Mufīd's death in 413/1022 (see al-Dhahabī, 11/404).

According to al-Ṭūsī (*Rijāl*, 457) Abū al-Ṣalāḥ went to Baghdad to study with al-Sharīf al-Murtaḍā (d. 436/1044 or 1045), and studied under him. He also learnt from al-Ṭūsī himself, although his studies with the latter may not have been so influential. In this regard we may note that Abū al-Ṣalāḥ transmitted a *ḥadīth* report in his *Taqrīb* (p. 122) from a person named Abū al-Ḥasan Muḥammad b. Muḥammad (perhaps al-Buṣrawī, d. 443/1051), which the latter had transmitted from al-Shaykh

al-Mufīd. Al-Ṭurayḥī (3/336) counted al-Sallār al-Daylamī (d. 463/1071) as one of Abū al-Ṣalāḥ's teachers; but this seems to be an erroneous surmise made by al-Ṭurayḥī on the basis of the account given by al-Shahīd al-Awwal, one of al-Sharīf al-Murtaḍā's students (cf. al-Shahīd al-Awwal, 'Yāddāsht').

According to Ibn Abī Ṭayy, in his day Abū al-Ṣalāḥ was 'the greatest of the scholars of al-Shām' (al-Dhahabī, 11/404). It is also reported that when the people of Aleppo sought a legal opinion from al-Sharīf al-Murtaḍā, he referred them to 'al-Shaykh al-Taḳī', i.e. Abū al-Ṣalāḥ (al-Shahīd al-Awwal, 'Yāddāsht'). Al-Ṭūsī was Abū al-Ṣalāḥ's contemporary, and regarded him as a trustworthy scholar (*Rijāl*, 457), while Muntajab al-Dīn al-Rāzī mentions him as a great jurist and reliable scholar (p. 30). Among the later Shi'is, al-Shahīd al-Awwal gave Abū al-Ṣalāḥ the title '*khalīfat al-Murtaḍā fi al-'ilm*' (the deputy of al-Murtaḍā in learning), which subsequently in the writings of al-Shahīd al-Thānī became '*khalīfat al-Murtaḍā fi bilād Ḥalab*' (al-Murtaḍā's deputy in Aleppo), giving rise to the speculation that al-Sharīf al-Murtaḍā had appointed Abū al-Ṣalāḥ as his deputy in Aleppo (see al-Shahīd al-Awwal, 'Ijāza', 198; al-Shahīd al-Thānī, 158–159). In addition to jurisprudence and *kalām* (scholastic theology), Abū al-Ṣalāḥ was an expert in and wrote works on medicine (see the section on his works below).

In his youth Abū al-Ṣalāḥ witnessed a long period of political unrest and social chaos, which more or less coincided with the infiltration of the Fāṭimids of Egypt in Aleppo, at a time when Ṣāliḥ b. Mirdās' rule in Aleppo (414/1023) ushered in a new era of the city's history. The Mirdāsids were engaged in incessant skirmishes with the Fāṭimids on their southern borders, while on their northern borders they faced periodic encroachments by the Byzantines. These conditions are reflected in Abū al-Ṣalāḥ's writings. It is not known

حلی، ابوالصلاح

ج ۱، ص ۴۹۰؛ علامه حلی، ج ۱، ص ۳۶۶، ج ۴، ص ۸۳، ج ۵، ص ۲۰۰، ۳۶۷، ج ۹، ص ۷۴. بر طبق دیدگاه حلی (۱۳۶۲ ش، ص ۴۲۱-۴۲۳)، منصب قضا تنها در صلاحیت امامان معصوم و نایبان آنهاست و کسانی که به نیابت از امام معصوم عهده‌دار امر قضا می‌شوند، باید ویژگی‌هایی مانند عقل، بصیرت، ورع، عدالت، بردباری و قصد و تصمیم جدی در اجرای احکام داشته باشند. بر این اساس، پذیرش تولی قضاوت، حتی اگر از جانب حاکمی مستمرگ پیشنهاد شود، بر واجدان شرایط، جایز بلکه واجب است، زیرا در واقع آنان نایب امام به شمار می‌روند نه نماینده حاکم.

حلی را - که سرآمد عالمان شام بود - به وثاقت، زهد، قناعت، و مهارت داشتن در طب و فقه ستوده‌اند. او در ۴۴۷ در مسیر بازگشت از سفر حج، در رمله فلسطین وفات یافت (منتجب‌الدین رازی؛ ابن شهر آشوب؛ ذهبی، همانجاها؛ قس ابن حجر عسقلانی، همانجا، که محل وفات را حلب دانسته است).

شماری از آثار متعدد فقهی و کلامی حلی برجامانده است. مهم‌ترین و مشهورترین اثر او کتاب *الکافی فی الفقه* است که یک دوره فقه جامع و در بردارندهٔ پاره‌ای مباحث کلامی است. او در این اثر ابتدا شقوق مختلف هر مسئله را به اجمال و سپس به تفصیل بررسی کرده و نظر خود را (گاه با استناد به ادله) بیان داشته است. فقه‌های شیعه به کتاب *الکافی* بسیار استناد کرده و آن را ستوده‌اند، از جمله ابن‌ادریس حلی (ج ۲، ص ۴۴۹) آن را تألیفی نیکو و محققانه خوانده است. این اثر، بر پایهٔ نوزده نسخهٔ خطی (ابوالصلاح حلی، ۱۳۶۲ ش، همان مقدمه، ص ۲۵-۲۶)، تصحیح و در ۱۳۶۲ ش در اصفهان چاپ شد.

تألیف دیگر حلی، *تقریب المعارف*، شامل مباحث کلامی، به ویژه توحید و نبوت و امامت و عدل، است. از ویژگی‌های این اثر استفاده از منابعی است که امروزه در دسترس نیستند، مانند *تاریخ ثقفی و تاریخ واقلی*. حلی در این کتاب به پاره‌ای مباحث ابتکاری پرداخته که تا عصر او مطرح نبوده است، از جمله موضوع تکلیف، مباحث گوناگون دربارهٔ امامت با استناد به قرآن و احادیث و مباحث مرتبط با وجود امام عصر عجل‌الله تعالی فرجه (ابوالصلاح حلی، ۱۳۷۵ ش، همان مقدمه، ص ۴۸-۵۱). این کتاب از منابع علامه مجلسی در تألیف *بحارالانوار* بوده است (ج ۱، ص ۲۰، ۳۸). شیخ حرّ عاملی (قسم ۲، ص ۴۶) نیز آن را ستوده است. این اثر، براساس تنها نسخهٔ خطی موجود، دو بار (قم ۱۳۶۳ ش؛ قم ۱۳۷۵ ش)، با تفاوت‌هایی چاپ شده است. آثار متعدد دیگری نیز نوشتهٔ حلی یا منسوب به او هستند، از جمله *البدایة فی الفقه، العمدة و اللوامع* هر دو در فقه، *الکافیة، الشافیة*، شرح بر *الذخیره*

حلی، ابوالصلاح تقی بن نجم، فقیه و متکلم امامی قرن چهارم و پنجم. در ۳۷۴ در حلب به دنیا آمد (ابن حجر عسقلانی، ج ۲، ص ۷۱). در پاره‌ای منابع (ابن امین، ج ۳، ص ۶۳۴؛ مدرس تبریزی، ج ۷، ص ۱۶۱)، تاریخ تولد او ۳۴۷ ذکر شده که احتمالاً ناشی از تصحیف است (نیز ابوالصلاح حلی، ۱۳۶۲ ش، مقدمه استادی، ص ۵). وی ظاهراً فراگیری علم را در زادگاه خود آغاز کرده است (ذهبی، ج ۹، ص ۶۸۹). نام او را بیشتر شرح حال‌نگاران تقی و برخی تقی‌الدین ذکر کرده‌اند، همچنان‌که نام پدرش نجم و نجم‌الدین ثبت شده است (ابوالصلاح حلی، ۱۳۷۵ ش، مقدمهٔ تبریزیان حسون، ص ۱۵-۱۶). ابن حجر عسقلانی (همانجا)، به اشتباه، نام پدر او را عمر ذکر کرده است.

ابوالصلاح حلی به بغداد رفت و در آنجا نزد سیدمرتضی علم‌الهدی* درس خواند و در زمرهٔ شاگردان میرز او قرار گرفت، چنان‌که بعدها سیدمرتضی پاسخ استفتائات مردم حلب را به وی ارائه می‌داد و حلی نمایندهٔ او در حلب به شمار می‌رفت (منتجب‌الدین رازی، ص ۴۴؛ ابن شهر آشوب، ص ۲۹؛ مجلسی، ج ۱۰۵، ص ۱۵۸-۱۵۹). استاد دیگر او شیخ طوسی* بود که در کتاب *رجال* (ص ۴۵۷) حلی را از شاگردان خود به شمار آورده است. برخی حمزه بن عبدالعزیز سلار* دیلمی را نیز جزو استادان او ذکر کرده‌اند (طریحی، ذیل «سلار»؛ کاظمی تستری، ص ۸).

ابوالصلاح، پس از فراگیری فقه و علوم دیگر، به حلب بازگشت و به تدریس پرداخت. در حوزهٔ درس او شاگردان بسیاری پرورش یافتند. برخی از شاگردان و راویان حدیث از او عبارت‌اند از: ثابت بن اسلم حلی*، که پس از وفات حلی بر جای او نشست؛ قاضی عبدالعزیز ابن براج*؛ عبدالرحمان بن احمد مفید نیشابوری؛ محمد بن علی کراجکی*؛ و ابومحمد ریحان بن عبدالله حبشی (ابن حجر عسقلانی، ج ۵، ص ۳۰۰؛ حرّ عاملی، قسم ۲، ص ۱۲۰، ۱۵۲؛ افندی اصفهانی، ج ۴، ص ۲۶۸) برای دیگر شاگردان او ابوالصلاح حلی، ۱۳۶۲ ش، همان مقدمه، ص ۱۵-۱۸).

دیدگاه‌های فقهی حلی تا حد زیادی نزدیک به مکتب بغداد و متأثر از آرای استادش سیدمرتضی است، از جمله در مورد حجت نبودن خیر واحد (ابوالصلاح حلی، ۱۳۶۲ ش، ص ۵۱). با این همه، آرای آن دو با یکدیگر اختلافاتی دارند که ابوالفتح کراجکی در *غایة الانصاف فی مسائل الخلاف* بدانها پرداخته و عمدتاً از نظر سیدمرتضی دفاع کرده است (نوری، ج ۳، ص ۱۲۹). هر چند آرای فقهی حلی در هر مسئله کمتر با دیدگاه مشهور ناسازگار است، در پاره‌ای موارد وی با نظر مشهور به مخالفت برخاسته است (برای نمونه - ابن‌ادریس حلی،

dust, 2 vols., Tehran, 1994, I, pp. 271-76 and index, s.v. Idem. *Pedar o pesar: Nāgoftahā az zendagi o ruzgār-e Pahlavihā*. Tehran, 1995.

See also Hakimi. "A Brief History of the Hakimi Family." at <http://users.breathemail.net/hhakimi/history.htm>.

(ABBAS MILANI AND EIR.)

HĀL (lit. condition, state). In its general sense, *hāl* refers to a modality of the instant, and in its particular sense, to the physical, spiritual, or emotional state of a person. It is also an essential notion in Persian arts and especially Persian music, which is supposed to bring about a meditative state (*hāl*) in the artist as well as in the audience. A minimal esthetical definition of *hāl* may simply be "momentary modification of the state of consciousness," "getting out of the normal state" in the sense of valorization. According to Abu'l-Qāsem Qoşayri (p. 607), the Sufi "listens to music (*samā'*) according to his *hāl* and meditates and contemplates what goes on inside him, such as feelings of blame or warning (*keṭāb yā 'etāb*), union or separation (*waşl yā hajr*), proximity or farness (*nazdiki yā dūri*), keeping a commitment (*wafā ba 'ahd-i*), fulfilling a promise or breaking a commitment (*wa'da-i ba-jā āvardan yā 'ahd-i šekastan*), fear of a separation or joy of a union (*bim-e ferāq-i yā šādi-e weşāl-i*)." According to Seyyed Hossein Nasr (p. 230), for musicians *hāl* is a kind of "getting out of one's physical self" in order to attain a higher state of consciousness, the origins of which are to be sought in mysticism. It corresponds to an idealization of the notion of esthetical emotion (*qarab*) or effect (*ta'ir*).

One of the functions of music is to constitute a modality (*hāl*) and sociability, that is, an esthetical, poetical, and symbolical moment corresponding to a definition shared by an audience. By *hāl*, the innermost self finds itself as being part of a culture. In fact, it is the essence of being Persian that is defined by *hāl*. Nonetheless, in modern times, in the absence of a consensus regarding musical tradition, it has often been misused and a critical examination of its use is called for (During, 1995, p. 167). Hence, generally the question of *hāl* is presented in a dogmatic and idealistic, or even mystifying, fashion, as it overshadows the notion of taste, a fundamental ingredient of esthetics. The opposition between technique or form and sentiment (*eḥsās*), and between emotions (*hāl*) and words (*qawl*) is often emphasized with triviality, and above all, an overindulgent attitude is adopted towards mimics of *hāl* or by the artificial techniques which lead to it. In this regard, the substantives such as sentiment, passion, inspiration, invention, enthusiasm, nostalgia, etc. could explain better what is expected from a musical performance and define more precisely the feelings of the Persian artist. It is nevertheless generally preferred to say in a vague manner that the artist "has *hāl*" or "plays with *hāl*," everyone thinking what he wants, everyone "experiencing his own *hāl*" (*hāl-aş-rā kard*). A notion so open to interpretation is altogether rejected by the modernists, while the traditionalists have tried to rehabilitate

it by looking for the criteria of its validity in ethics (Safvat, 1969, pp. 101-2, tr. p. 106).

Dariussh Safvat considers *hāl* as "an essential element" of art that cannot be described. According to him, it is a quality distinct from technique, which cannot be learned, because it is a mental and emotional state that arises by itself in an artist and could be understood only through personal experience (Safvat, apud During and Mirabdolbaghi, pp. 241-42). Safvat mentions four principle qualities that "may confirm the genuineness and the validity of the *hāl* in an artist. They are purity, sincerity, modesty, and devotion" (Safvat, 1969, p. 99, tr., p. 103, apud During, 1991, p. 171). The formula that "*hāl* is the fruit of authenticity" (Caron and Safvate, p. 232) does not exhaust the question, but it has the advantage of putting it in perspective by referring to *hāl* as a basis of traditionality in music, considered in the Persian culture as an equivalent to authenticity (*eşālat*).

Bibliography: Nelly Caron and Dariouche Safvate (Dariussh Safvat/Dāriuš Şafwat), *Iran: Les traditions musicales*, Collection de l'Institut International d'Études Comparatives de la Musique, Paris, 1966. Jean During, *Quelque chose se passe: le sens de la tradition dans l'Orient musical*, Paris, 1995. Idem, "Music, Mysticism, and Metaphysics: The Mystical Aspect of Persian Music," in Jean During and Zia Mirabdolbaghi, *The Art of Persian Music*, Washington, D.C., 1991. Seyyed Hossein Nasr, "The Influence of Sufism on Traditional Persian Music," in *Studies of Comparative Religion* 4/4, pp. 225-34. Abu'l-Qāsem 'Abd-al-Karim Hawāzen Qoşayri, *Tarjama-ye resāla-ye qoşayriya*, ed. Badi' al-Zamān Foruzānfar, Tehran, 1345 Š./1966. Dāriuš Şafwat, "Erfān wa musiqi-e irāni," in Dāriuš Şafwat and Ḥasan Maşhun, *Do maqāla dar bāra-ye musiqi-e irāni*, Tehran, 1348 Š./1969, pp. 57-108; tr. Jean During with commentary as "Musique iranienne et mystique," *Études traditionnelles*, nos. 483-84, 1984, pp. 94-109.

(JEAN DURING)

HALABI, ABU'L-ŞALEH Taqi-al-Din b. Najm-al-Din b. 'Obayd-Allāh b. 'Abd-Allāh b. Moḥammad (b. Aleppo, 374/984-85, d. Moḥarram 447/April 1055), Imami jurist and theologian. He traveled three times to Iraq and studied with 'Alam-al-Hodā Şarīf Mortazā (q.v.) and Abu Ja'far Moḥammad Ṭusi. He is referred to as Mortazā's successor (*kalifa*) in scholarship (Şahid I, p. 198) and as his deputy (*kalifa*) in Aleppo (Şahid-e Tāni, p. 158). While adopting many of Mortazā's theological positions, he disagreed with him on some legal issues (cf. *al-Darī'a* XVI, p. 9, no. 36, referring to the lost *Keṭāb gūyat al-enşāf fi mas'el al-keṭāf* of Abu'l-Faṭḥ Karājaki, d. 449/1057). Ḥalabi led a life of asceticism, and refused to accept gifts and payments from his students (Ebn Abi Ṭayye', in Ḍahabi, p. 144; cf. Ḥalabi, p. 283), the best known of whom was the judge 'Abd-al-'Aziz b. Barrāji (d. 481/1088-89; 'Abd-Allāh, V, p. 464). He died

دائرة المعارف بزرگ اسلامی

جلد پنجم تهران ۱۳۷۲

ابوالصقر

۶۰۸

فرعون، ۳۷۸/۱). در این شهر یک کتابخانه عمومی (دلیل، ۵۳۷، ۳، مدرسه ابتدایی پسرانه و یک دخترانه، یک مدرسه راهنمایی پسرانه و یک دخترانه و یک دبیرستان پسرانه وجود دارد (بستانی، همانجا). مأخذ: آل فرعون، فریق الزهر، الحقائق الناصفة، بغداد، ۱۳۷۱ ق/ ۱۹۵۲ م؛ امین، حسن، الموسوعة الإسلامية، بیروت، ۱۳۹۶ ق/ ۱۹۷۶ م؛ بستانی، حسنی، عبدالرزاق، الثورة العراقية الكبرى، صیدا، ۱۳۸۵ ق/ ۱۹۶۵ م؛ همو، العراق قديماً و حديثاً، صیدا، ۱۳۷۷ ق/ ۱۹۵۸ م؛ دلیل الجمهورية العراقية، به کوشش محمود فهمی درویش و دیگران، بغداد، ۱۹۶۰ م؛ سوسه، احمد، نظائر الرئی فی العراق، بغداد، ۱۹۴۶ م؛ عزازی، عباس، تاریخ العراق بین احتلالین، بغداد، ۱۳۷۶ ق/ ۱۹۵۶ م؛ همو، عشائر العراق، بغداد، ۱۳۶۶ ق/ ۱۹۴۷ م؛ کاظم، عباس محمد، ثورة الخامس عشر من شعبان، بغداد، ۱۴۰۴ ق/ ۱۹۸۴ م. علی رفیعی

أبو الصَّغْرَبِ بْنِ بُلْبُلٍ، نك: اسماعيل بن بلبل.

050501 EBÜ'S-SALAH el-HALEBİ

أبو الصَّلَاحِ حَلْبِي، تقي بن نجم بن عبيدالله (۳۷۴ - ۴۴۷ ق/ ۹۸۴ - ۱۰۵۵ م)، فقيه و متكلم امامی شام. وی در حلب به دنیا آمد و ظاهراً در همانجا به تحصیل پرداخت. به گفته ابن ابی طی، وی سه بار به عراق سفر کرد و از مشایخ آن دیار بهره برد، ولی از آنجا که حضور شیخ مفید را درک نکرده است، تصویری رود که این سفرها پس از وفات مفید (۴۱۳ ق) صورت گرفته باشد (نک: ذهبی، ۴۰۴/۱۱).

به گفته طوسی (رجال، ۴۵۷)، ابوالصلاح در بغداد به درس سید مرتضی (د ۴۳۶ ق) حاضر شده و از او دانش آموخته و از خود طوسی نیز بهره گرفته است، هر چند میزان این استفاده نباید زیاد بوده باشد. ضمناً ابوالصلاح خود در تقریب (ص ۱۲۲) از شخصی به نام ابوالحسن محمد بن محمد (شاید بصروی، د ۴۴۳ ق/ ۱۰۵۱ م) - به نقل وی از شیخ مفید - حدیثی روایت کرده است. اینکه طریحی (۳۳۶/۳)، سلار دیلمی (د ۴۶۳ ق) را از مشایخ ابوالصلاح شمرده، احتمالاً ناشی از برداشت نادرستی از عبارت شهید اول درباره شاگردان سید مرتضی بوده است (قس: شهید اول، «بادداشت»).

به گفته ابن ابی طی، ابوالصلاح شیخ و عالم بزرگ امامیان شام در روزگار خویش بود (ذهبی، همانجا) و چنانکه حکایت شده، به هنگام استفتای مردم حلب از سید مرتضی، او آنان را به «الشیخ التقی» (ابوالصلاح) احاله می نمود (شهید اول، همانجا). طوسی، معاصر عراقی ابوالصلاح، او را عالمی ثقة دانسته (رجال، همانجا) و منتجب الدین رازی وی را فقهی بزرگ و مورد اعتماد شمرده است (ص ۳۰). از متأخران امامیه، شهید اول، ابوالصلاح را «خلیفه مرتضی در دانش» خوانده که بعدها در گفتار شهید ثانی به صورت «خلیفه مرتضی در سرزمین حلب» تغییر شکل یافته و این گمان را به وجود آورده که سید مرتضی، ابوالصلاح را به عنوان نایب خود در حلب تعیین کرده بوده است (نک: شهید اول، «اجازة»، ۱۹۸؛ شهید ثانی، ۱۵۸ - ۱۵۹). ابوالصلاح علاوه بر فقه و کلام، در طب نیز دستی داشته و در این باره هم آثاری برجای گذاشته است (نک: بخش آثار در همین مقاله). وی در جوانی خود شاهد دوره ای طولانی از آشفتگی سیاسی و

[مهم و دولتی] آن را با آجرهایی که از خرابه های حیره قدیم (واقع در ۲ کیلومتری آن) جمع آوری شده بود، ساخته اند (امین، ۹۰/۳).

بیشترین شهرت ابوصخیر مدیون مبارزات ضد استعماری و استقلال طلبانه عشایر ساکن آن است که بر ضد دولتهای عثمانی و انگلیس انجام داده اند. نخستین بار عشایر ابوصخیر و شامیه در ۱۲۹۲ ق/ ۱۸۷۵ م با والیان و حاکمان عثمانی از جمله شبلی پاشا برای استقلال عراق به مبارزه برخاستند. آل فتنه با عشایر مجاور خویش متحد شدند و جنگ شدیدی بین آنان و نیروهای عثمانی روی داد که ۱۴ ماه به درازا کشید. پس از اینکه عشایر آل فتنه تنها ماندند، مدتها به جنگ خود با نیروهای عثمانی ادامه دادند و از این تاریخ فکر استقلال در ذهن عشایر فرات و ابوصخیر نقش بست. یکی از جنبشهای استقلال طلبانه در ۱۳۲۸ ق/ ۱۹۱۰ م روی داد که عشایر ابوصخیر در آن نقش داشتند. در ۱۳۳۱ ق/ ۱۹۱۳ م بار دیگر عشایر آل فتنه با نیروهای عثمانی وارد جنگ شدند که ۴ ماه طول کشید، اما به گفته آل فرعون برخی از قبایل ساکن ابوصخیر به آل فتنه خیانت کردند و به ابوصخیر بازگشتند و با حامد سامرائی قائم مقام دولت عثمانی متحد شدند (۳۵-۲۷/۱).

اما مهم ترین جنگ عشایر ابوصخیر در هنگام اشغال عراق با دولت انگلیس صورت گرفت. نیروی انگلیس در ۱۹۱۴ م وارد عراق شد و در طول سالهای ۱۹۱۷-۱۹۱۸ م به اشغال عراق و سرکوب مجاهدان عراقی پرداخت و بغداد را تصرف کرد (دلیل، ۲۴۷؛ آل فرعون، ۳۶/۱). از این تاریخ به بعد مبارزات سرسختانه مردم عراق بر ضد انگلیسها آغاز شد، تا اینکه در ۲۴ شوال ۱۳۳۸ ق/ ۱۱ ژوئیه ۱۹۲۰ م، قبایل آل فتنه ساکن ابوصخیر وارد جنگ شدند و جبهه اول مبارزه را در ابوصخیر و شامیه همراه با مبارزان نجف و کربلا و طویریج بر ضد انگلیسها باز کردند و شهر ابوصخیر را به محاصره خود درآوردند. در این شهر یک افسر انگلیسی و حدود ۳۰۰ سرباز اقامت داشتند. انگلیسها برای کمک به نیروهای خود در ابوصخیر یک کشتی جنگی به ابوصخیر فرستادند، ولی این تمهیدات جنگی انگلیسها سودی نبخشید و کشتی جنگی آنان به وسیله نیروهای انقلابی به آتش کشیده شد. سپس با توافقی که بین انقلابیون و حاکم انگلیسی نجف در کوفه پیش آمد، قرار شد که حاکم انگلیسی خواسته های انقلابیون را به فرماندار انگلیسی در بغداد اطلاع دهد و در مقابل، انقلابیون نیز افسر انگلیسی و ۳۰۰ سرباز را آزاد و تا کوفه بدرقه کنند (همو، ۲۱۴-۲۱۶، ۲۰۳، ۱۸۵/۱).

مبارزه ای که قبایل آل فتنه و دیگر عشایر بر ضد استعمار انگلیس انجام دادند، متأثر از فتوای میرزا محمد تقی شیرازی بود که به عراقیها دستور می داد که باید با انگلیسها وارد مبارزه شوند و حقوق و استقلال خود را مطالبه کنند و اگر انگلیسها قبول نکردند، وارد جنگ شوند (کاظم، ۲۸۳، ۲۸۶-۲۸۷). گویا در همین دوره است که شورای جنگی انقلابیون تصمیم گرفت ابوصخیر را به شهر نجف ملحق کند (آل